

EMLÉKHELYEK

Neves személyiségek emlékének ápolása Veszprém megyében

Ez idáig több városban is megadtattam élnem, és mindig arra törekedtem, hogy az adott hely szellemét, azt a bizonyos *genius loci*t megismerhessem. Ennek legjobb megjelenítői, szerintem, a hely neves személyiségei. Akár Zuglóban éltem, akár Esztergomban, Ajkán, vagy Veszprémben, mindig azt tapasztaltam, hogy egy adott helyi társadalomban azok a mérvadó személyiségek, akiknek ilyen-olyan okok miatt kialakult a helyi kultusza.

Természetesen nagyon izgalmas kérdés, hogyan érelődik meg egy személyiség kultusza. Erre szokták alkalmazni a kanonizáció fogalmát, amely jelen esetben egy személyiség kultuszának kikristályosodását jelenti. A kultusz illetve a kanonizáció hullámzó folyamat: bizonyos kultuszok felértékelődnek, mások elhalványulnak. A két világháború között a középiskolákban a legjelentősebb írók között tanították Kisfaludy Sándort, ma már az egyetemi ajánlott olvasmányok között sem szerepel. A másik véglet Hamvas Béla, aki a pártállami időkben teljességgel ismeretlen volt. Ma Balatonfüreden a jól működő Hamvas Béla Asztaltársaság, ápolja emlékét.

Nemrég került a kezembe Rousseau egyik könyve, és meglepődve olvastam a címlapon, hogy írta Jean-Jacques Rousseau – genfi polgár. Tehát a szerző nagyon büszke volt arra, hogy ő Genfben született, oda tartozik, igaz, már évtizedek óta nem ott lakott, de művei elejére még mindig odairta, hogy ő genfi polgár. Azt hiszem, nálunk is jó lenne egy ilyenfajta szemlélet: a hely jeles személyiségeit az adott település általános és középiskolaiban tanítani kellene.

Természetesen a kultuszápolásnak is vannak relikviái: emlékházak és márványtáblák, helyi kiadványok. Tapolcán, Ajkán is életrajzi lexikon készült. Ajkán könyvjelző-sorozat is bemutatja a település neves személyiségeit. De említhetem a Veszprém megyei életrajzi lexikont is. Párja a kétkötetes, jelenleg is élő személyiségeket bemutató *Veszprém megyei kortárs életrajzi lexikon*.

Egy kicsit szubjektív módon kiválasztottam néhány olyan személyiséget, akikre büszkék a Veszprém megyeiek.

Elsőként – áhécé-rendben haladva – *Batsányi Jánost* említhetem, a magyar felvilágosodás korának jeles személyiségét, akinek emlékét elsősorban Tapolcán ápolják. Az ausztriai Linzben hunyt el száműzetésben 1845-ben, s a két világháború között a felkes tapolcai lokálpatrióták hazahozatták hamvait; feleségét, Baumberg Gabrielláét úgyszintén. Tapolcán él a Batsányi-, illetve Gabriella-kultusz: még Gabriella Hotel és szobor is van.

Békefi Antal a Bakony-vidék népdalait gyűjtötte össze. Ő a mi vidékünk Kodály Zoltánja, aki bakonyoszlópi kántortanítóként kezdte pályafutását, majd Zircre került, ahol körust alapított. Pályafutását a Szombathelyi Tanárképző Főiskola tanszékvezető tanáraként fejezte be. Fő műve a *Bakonyi népdalok*.

Borsos Miklós az év nagy részét Tihanyban töltötte, ahol egy csodálatos mediterrán kertet hozott létre, saját szobraival díszítve. Azt vallotta, hogy igazán csak itt, a Balaton-felvidéken tud alkotni, itt található meg az a mediterrán hangulat, ami művészetéhez nélkülözhetetlen. A Tihanyban töltött évek emlékét a *Visszanéztem fátumból* és *A toronyból* című memoárjai őrzik. Ajka, egy modern város és a művész egymásra talált: dísz-kutat, szobrokat alkotott tereire, parkjaiba. Az akkori városvezetésnek köszönhetően nagyon jó munkakapcsolat alakult ki Borsos Miklóssal.

Brusznjai Árpád klasszika-filológus volt, a veszprémi Lovassy Gimnázium tanára, akit az 1956-os forradalom során, jó szónoki képességű és rendpárti lévén, megválasztottak a megyei forradalmi tanács elnökének. A forradalom napjaiban Veszprémben egyetlen puskalövés nem dördült el, ennek ellenére a

megtorlások során első fokon életfogytiglani börtönre ítélték, amit az akkori megyei párttitkár kevesellt, és másodfokon halálbüntetést szabtak ki rá. Veszprémben halálának évfordulóján mindig emlékhangversennyel emlékeznek rá az egyetem aulájában. Munkásságának talán legjobb összefoglalója *A Homérosz-kérdés* című tanulmánya.

Cholnoky Jenő földrajztudós Veszprémben született, a Kossuth utcában, az úgynevezett „ménékűgós” házban. Azon volt először villámhárító Veszprémben. A testvérei, Viktor és László is írók voltak. De megemlíthetjük a nagybácsit, Cholnoky Ferencet is, aki az ő nevét viselő veszprémi kórházat alapította. Ebből a családból talán a legjelentősebb Jenő volt, aki földrajztudósként elsősorban Ázsia-kutatással foglalkozott. Kinevezték egyetemi tanárnak Kolozsvárra, de onnét menekülnie kellett, ezért Balaton-kutatóként folytatta munkásságát. Engem, mint veszprémit, nagyon megragadott az a gondolata: hogyan lehetett olyan helyre várost építeni, mint ahová Veszprém települt, egy kopár, széles fennsíkra. Nem igazán földrajzi telepítő tényező ez, de, mint írja, őt földrajzi törésvonal, metsződés kereszteződésében található a város, ezért alakulhatott ki itt egy jelentős település. Számos írásában emlékezik meg a városról. Ma lakótelep, iskola viseli a nevét, sőt egy kilátó is a Csatár-hegyen.

Dornyai Béla az egyik utolsó polihisztor. Bárhova vetette sorsa, mindenütt alapított vagy továbbfejlesztett egy múzeumot: Tatán, Keszthelyen, Veszprémben egyaránt. Az ő tollából származik a Bakony első útikalauza, 1927-ből. Amikor megjelent, a fotózás még elég gyerekeipőben járt itt Magyarországon, ezért rajzaival díszítette a kötetet. Előfordult, hogy elyalogolt a Bakony tetejére, a Kőrös-hegyre, de mire odaért, beborult, ezért nem tudta elkészíteni a rajzot, úgyhogy másodszor vagy harmadszor is el kellett mennie, hogy el tudja készíteni azt a bizonyos bakonyi útikalauzt. Évtizedes munkájába került, amíg elkészült. Azóta természetesen vannak modernebbek, de főleg történeti szempontból még mindig jobban használható, mint az újabbak, mert nagyon sok földrajzi nevet tartalmaz, és azok eredetét is megmagyarázza.

Dobrenyai Gábor a Veszprém megyei Somlószlós szülötte. Ő volt a Magyar Tudományos Akadémia első titoknokja. Bejárta Nyugat-Európát, több nyelvet megtanult, majd hazatérve Erdélyben különböző arisztokrata családoknál vállalt házi tanítói állást. Kolozsvárt megalapította az Erdélyi Múzeum című folyóiratot, amely 1810-es évek elején egy pályázatot hirdetett eredeti magyar dráma megírására. Erre a pályázatra küldte el Katona József a Bánk bán. Erdélyből Pestre került a Magyar Tudományos Akadémiához, ahol járadhatatlan szervezőnek bizonyult. Ma már nem annyira tudományos munkássága miatt tartjuk számon, inkább kiváló szervezőként.

Egry József a Balaton festője, aki egy véletlen kapcsán került ide. Az első világháborúban megsebesült, ezért a badaacsonyi sanatóriumban ápolták, ahol leendő feleségét is megismerte. Évtizedeken keresztül szinte csak a Balatont festette. Azt mondta, hogy Badaacsonyan olyan különleges a szellem, a genius loci, amely sehol másutt nincs sehol másutt a világon. Egykori műhelye ma emlékmúzeum. Sírja a badaacsonytomaji temetőben található.

Eötvös Károly nevét ma a megyei könyvtár viseli. A pápai jogakadémián végzett, majd megalapította Veszprém első folyóiratát az 1860-as évek elején. Ügyvédként működött itt a városban, hírneve öregbödésével Budapestre költözött, ahol elsősorban tisztaeszlári Solymos Eszter perében szerzett nemzetközi hírnevet. Veszpréminek vallotta magát, kívánsága szerint a város földjében nyugszik. A hely szellemét is nagyon ápolta. Itt elég két híres könyvét megemlítenem, az egyik *Utazás a Balaton körül* (nemrég újra kiadták a városban), a másik kötet *A Bakony*, amely a Bakonyhoz fűződő történetek, anekdoták gazdag tárháza. Nemrég a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület és a könyvtár összefogásával új sirműveket kapott, mert a régi megrongálódott.

Esterházy Károly egri érsek a pápai Esterházy család sarja, aki római tanulmányai után először Pápán felépíttette a főtemplomot, Maulbertsch-freskókkal díszítette, majd Egerbe került. Ott egyetemet akart alapítani, amit II. József nem engedett egyetemmé avatni, de létrejöhetett az egri Liceum, benne egy csodálatos szép könyvtárral. Többek között ott őrzik Mikes Kelemen leveleit. Szobra ma Pápán, a főtemplom előtt található.

Fekete István kultusza különösen Ajkán erős, ahol egy országos hatáskörű Fekete István Társaság működik. Az író 1928-tól 1941-ig az ajkai Nirműve-uralom gazdatisztje volt. Itt, Ajkán írta híres regényét *A Koppányi aga testamentumát* 1937-ben, mely nyomán egyre-másra születtek sokszor kiadott regényei. Több művében is megemlékezik Ajkáról. A Társaság tábortokat szervez, kiadványokat jelentetnek meg, főként Fekete István hagyatékából, levelezéséből, hátrahagyott verseiből. Ajkán a városligeti tó kis szigetén, szoborba faragva, az ő állatfigurái láthatók.

Szent Gellért a Bakonyban remetéskedett. Amikor Szent István krisztianizálta Magyarországot, a pogányok igyekeztek elmenekülni térítése elől. És hova húzódtak be? Kiváltképp a Bakony belsejébe. Bakonybél tájékára. Az egyház utánuk ment: monostorokat alapítottak, többek között Bakonybélben, Zircen. És Gellért, aki velencei, itáliai születésű volt, a hagyomány szerint hét évig Bakonybélben remetéskedett. Ott napjainkra kialakult egy szentkultusz. A falu széli szépen foglalt forrást, ahol hajdan állatokkal körülvéve elmélkedett, ma Szent Gellért forrásaként, szentkútként emlegetik. Bakonybélben, a Szent Gellért-kultusz jegyében, nemrég azt a kis kápolnát is helyrehozták, ami az ő emlékezetére épült 1825-ben.

Gizella királyné. Veszprémet a királynék városaként emlegetik, elsősorban azért, mert hajdan a királynék koronázási joga az a veszprémi püspököt illette. Erre utoljára 1916-ban került sor, amikor IV. Károlyt illetve feleségét, Zita királynét megkoronázták, az akkori veszprémi püspök, Hornig Károly által. Napjainkban május elején, a névnaphoz kötődően, Veszprémben Gizella-napokat tartanak, és nagyon rangos kitüntetés, ha valaki Gizella-díjat kap. István és Gizella kettős szobra a vár fokán áll: a Gizella-kápolna úgyszintén a város egyik gyakran felkeresett látványója.

Hamvas Béla neve a rendszerváltás tájékán vált hírtelenjében ismertté. A balatonfüredi Hamvas Béla Asztaltársaság nagyon szép meghívókat küld rendezvényeire: emlékfát ültettek, s az írók, műfordítók, akik idegen nyelvekre fordítják Hamvas Béla műveit, azt megkoszorúzza előadásokat tartanak a Blaha Lujza étteremben. Nevezetes műve a *Bor filozófiája*. A Balaton-felvidéken nagyon sok bornapot rendeznek, legutóbb Veszprémben is. És ma már alig van olyan borsátor, borünnepély, melyen ne szerepelne egy Hamvas Béla-idézet, főként a somlai és a badacsonyi borral kapcsolatban. Egy helyütt azt írja, hogy nem is annyira a somlai a nászjezsákak bora, hanem a szekszárdi, mert az nagyon lágy, és a menyasszony is élvezettel fogyaszthatja. A somlai szerinte inkább a filozófusok bora, mert igazán jól csak este, csendben, magányban fogyasztható.

Ilyés Gyula élete jelentős részét Tihanyban töltötte. Nem szeretett reflektorfénybe kerülni, ezért Tihanyba húzódott vissza, ahol nem volt telefonja, nehezen tudták elérni, és mindenféle közéleti szerepvállalásra rábírt. Ebben a tusculanumban a nevezetes malomkő-asztal mellett írta műveit. Áll ott egy kis filagória is; a gerendákon neves írók, költők nevei olvashatók. Hasonlóképpen, mint mestere, Babits Mihály esztergomi házában.

Jókai Mór nyaralója Balatonfüreden látható. 1872-től, 22 éven keresztül a nyarakat itt töltötte. Többek között itt írta *Az arany ember* című művét, melyet a legkedvesebb regényeként emlegetett, de természetesen más művein is ott csillognak a Balaton hullámzó fényei. A téli rianás jelenségét is ő írta le először szépirodalmi eszközökkel.

Keresztury Dezső, aki a XX. század egyik polihisztorja, író, kritikus, műfordító volt, szintén kötődött pátriánkhoz. Családjának Badacsonyan volt pincéje, és Egy Józseffel szoros barátságot kötött. Nemesgulácsi házukhoz elsősorban gyermekkori emlékei kötődtek.

Kisfaludy Sándor szintén a Balaton írója és költője volt; Sümegen született és ott is halt meg. Regéivel tette ismertté a Bakonyt és a Balaton vidékét. Várákról: Reziről, Tátikaról, Somlóról írt szép regéket. Hajdan *Csobánc* című regényének kezdősorait minden diáknak illett ismernie: „*Úlj mellém a kandallóhoz, föl van szítva melege. Csobánc-várról édes-kedves im halljad, egy agg rege*”. Sümegi szülőháza ma irodalmi emlékmúzeum.

*Kodolányi János*nak Balatonkenesén volt nyaralója, melyet egy közönségikert aratott szindarabjának honoráriumából tudott vásárolni. Az 1950-es években, amikor felreállították, nem jelenhettek meg művei, itt élt, és a szomszédok elmondása szerint egy-egy jó ebédért kölcsönadta regényeinek kéziratait.

Kopácsy József Veszprém püspöke volt. Elszegényedett nemesi család sarjaként született a város egyik mellékutcajában. Édesanyjának az volt a vágya, hogy fiából valamikor kanonok lehessen fent a várbán. Fia túteljesítette ezt a tervet, mert előbb veszprémi püspök, majd királyi tanácsos lett, és végül királyi parancsra – esztergomi érsek. Ma utca, tér őrzi emlékét Veszprémben. De az esztergomi tanítóképző is Veszprémből eredeztethető, hiszen először itt hozott létre tanítóképződét. Amikor kinevezték esztergomi érseknek, akkor a képzőt is magával vitte székvárosába. Az esztergomi bazilika kupoláját az ő pénzből fejezték be. Ugyanis, mikor kinevezték, a főtemplom még csak félig volt kész, és ő csak olyan feltétellel vállalta az esztergomi érsekséget, hogy átmenetileg megtarthatja veszprémi püspökségét is, hogy annak jövedelméből fejezhesse be a bazilika építését. Ezért a veszprémiek joggal mondhatják: az esztergomi kupola veszprémi pénzből készült!

Krúdy Gyula számos szép írásában emlékezik meg a Balatonról, a Bakony vidékéről, ugyanis nagy-anya Várpalotán élt, és a nyarakat itt töltötte nála. A Bakony-mítosz egyik elterjesztője volt ő. Mint írja, Várpalotán féltek éjszaka aludni, mert a kisváros végén félelmetes hanggal ott susogott a bakonyi erdő. A *Betyárok a Bakonyban* című írása hűen vall erről az érzésről.

Laczkó Dezső a veszprémi múzeum alapítója, piarista szerzetes volt. Ő találta meg a Benedek-hegyen a veszprémi kavicsfogó ősteknőst. A megyei múzeumon kívül a város határában egy forrás őrzi emlékét.

Lóczy Lajos geológusként bejárta a fél világot, de holtában is ide kíváncozott vissza. Sirja Balatonarácson található. Rajta, üveglap alatt, havasi gyopár, amelyet Stein Aurél küldött a Himalájából.

Medgyaszay István Veszprémben építette az ország első vasbeton szerkezetű színházát. A XX. század eleji magyaros stíluselemek egyik legkiválóbb képviselője. A Somló tetején álló, bazaltból épült kilátó ügyszintén az ő tervei szerint készült. Nevét a veszprémi tetőfedő iskola viseli.

Nagy László szülőfaluja, a Somló tövében fekvő Felsőiskáz népi világát emelte be az irodalomba. Szülőházát 1983-ban újjáépítették, ma emlékmúzeum. Pápán, a református kollégium falán emléktábla idézi emlékét. Az ajakai városi művelődési központot róla nevezték el, melyben bronz mellszobra is látható.

Óvári Ferenc Veszprém mindenese: ügyvédként országgyűlési képviselő, a tűzoltóság megszervezője, a Balatoni Szövetség megalakítója, a veszprémi Színpartoló Egyesület és a balatonalmádi strand létrehozója; a nemes ügyek meccénása.

Reguly Antal Zirc szülötte. Innét indult megkeresni a magyarság őshazáját. Többek között a manyosi és a vogul nép körében végzett kutatásokat. Szülőhelyén iskola, emléktábla és múzeum őrzi emlékét. Szobra a város főterén áll.

Rómer Flóris, a magyar régészet atyja a Bakonyról írta első jelentős művét (1860), melyben elsőként hívta fel a figyelmet a tájék természeti és régészeti értékeire. A Bakony-Balaton-vidék kutatói, képletesen, mind az ő köpönyegéből bújtak ki.

Sebő József

*Mátyás teljes uralkodói pompában ül a trónján
(Fametszet a Thuróczi-krónikából)*

Kósa László: *Megjártam a hadak útját* (Móra, 1980) című könyvéből